

¹Халел А., ²Жайтапова А.А., ³Шадкам З.

¹2 курс докторанты, e-mail: aknur_h@mail.ru

²педагогика ғылымдарының докторы, профессор,

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,

Қазақстан, Алматы қ., e-mail: a.zhaitapova@mail.ru

³филология ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан, Алматы қ., e-mail: zubaida.68@gmail.com

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК МОДЕЛІ ЖӘНЕ КОМПОНЕНТТЕРІ

Мақалада мәдени-коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың дидактикалық үдерісінің әдістемелік құрамы жалпы идеядан нақты бағдарламаланған әрекеттер мен нақты болжанған қорытынды нәтижеге дейінгі алдағы қызметтің дамуын ұйымдастыратын дәйекті кезеңдер қатарына жататын кешенді, көп сатылы әрекет және шетелдік кәсіптік-салалық-коммуникативтік құзыреттілік дипломатия мамандықтардың шетел тілін оқытудың негізін модельдеу компоненті болып қарастырылады. Модель нәтижесі және модельдеу өнімі зерттеу және оқыту объектісін шығаратын функционалдық санат болып табылады.

«Модельдеу» және «модель» түпнұсқа объектіні бейнелейтін, жаңғыртатын, алмастыратын, жеңілдететін немесе таңдап сипаттайтын ғылыми білімдер немесе құралдар анықтамаларының ішінен «модельді» екі модельдеу функцияларын іске асыру қабілетін анықтау үшін негіз ретінде пайдалану ұсынылады:

1) «білім мазмұны» санатын бастапқы объектіні көрсететін жүйелік және интегралды құрылым ретінде ұсынуға мүмкіндік беретін жүйелік-танымдық;

2) модельді және білім беру құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін қалыптастырушы функция, ол педагогикалық үдерісте маңызды және модельді нысанның (білім беру мазмұнын) жаңа ықтимал мемлекеттердің «прототипін» қалыптастыру тәсілі ретінде оны жобалауға арналған объектінің құрылымы ретінде көрсетеді. Зерттеудің негізгі әдісі теориялық мәліметтерді талдау болып табылады.

Түйін сөздер: дипломатиялық терминология, мәдениетаралық, дискурс, модель сөздер.

¹Khalel A., ²Zhaitapova A.A., ³Shadkam Z.

¹2nd year PhD student, e-mail: aknur_h@mail.ru

²Doctor of pedagogical sciences, professor,

Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages,

Kazakhstan, Almaty, e-mail: a.zhaitapova@mail.ru

³Assoc. Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: zubaida.68@gmail.com

The Model and Components of Intercultural-Communicative Competence

The article discusses the methodological composition of the didactic process of forming cultural competence as an interdisciplinary process, from a general idea to a series of successive stages of development of future activities, from specifically programmed actions to a precisely predetermined result, that is, the practical application of lingual-cultural skills in intercultural communication activities. The result of the model and the product of modeling are a functional category that produces the object of research and study. Among the definitions of “modeling” and “model” scientific knowledge or tools that describe, reproduce, replace, simplify or choose the original object are the basis for determining the ability to implement the “model” of the two modeling functions are recommended to use:

1) systemic-cognitive, allowing to present the category “knowledge content” as a systemic and integral structure representing the original object;

2) formative function, which allows using the model as a teaching tool, which is important in the pedagogical process and constructs the model object (educational content) as a way of constructing new potential states as a "prototype". The main method of the research is the analysis of theoretical sources.

Key words: diplomatic terminology, intercultural, discourse, model words.

¹Халел А., ²Жайтапова А.А., ³Шадкам З.

¹докторант 2-го курса, e-mail: aknur_h@mail.ru

²доктор педагогических наук, профессор,

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай-хана,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: a.zhaitarova@mail.ru

³кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, Алматы қ., e-mail: zubaida.68@gmail.com

Модель и компоненты межкультурно-коммуникативной компетенции

В статье рассматривается методическое проектирование дидактического процесса формирования межкультурно-коммуникативной компетенции как сложная многоступенчатая деятельность, которая совершается как ряд следующих друг за другом этапов, организующих разработку предстоящей деятельности от общей идеи к точно запрограммированным действиям и прогнозируемому конечному результату и иноязычная профессионально-отраслевая коммуникативная компетенция как основной компонент обучения студентов неязыковых дипломатических специальностей иностранным языкам.

Модель как результат и продукт моделирования представляет собой функциональную категорию, воспроизводящую объект исследования и обучения.

Из множества определений «моделирования» и «модели» процесс или средство научного познания, отображающий, воспроизводящий, замещающий, упрощенно или избирательно описывающий объект-оригинал; формализующий или реконструирующий объект по фрагментам целесообразно избирать за основу определения «модели» способность ее реализовать две функции моделирования:

1) системно-познавательную, позволяющую представлять категорию «содержание образования» как системную и целостную структуру, отражающую объект-оригинал;

2) формирующую функцию, позволяющую использовать модель и как инструмент познания, но, что особенно важно в педагогическом процессе, и как способ формирования «прообраза» новых возможных состояний моделируемого объекта (содержания образования), представлять его как структуру планируемого для конструирования объекта. Основным методом исследования является анализ теоретических источников.

Ключевые слова: дипломатическая терминология, межкультурная, дискурсивная, модельные слова.

Кіріспе

Жаһандану үрдістері, жаһандық кеңістікті қалыптастыру ел өмірінің барлық салаларында халықаралық өзара іс-қимылдың бұрын-соңды болмаған дамуы, тілдің басым рөлі және мәдениетаралық өзара іс-қимылдың тиімді құралы ретінде әртүрлі лингвистикалық қоғамдардың өзара іс-әрекетіндегі және қарым-қатынастарындағы халықтар арасындағы ұлттық-мәдени сәйкестіктің өкілі және аудармашысы ретінде мәдениетаралық қарым-қатынас тақырыбы ғаламдық өмір сүру кеңістігінде тиімді өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін лингво-этникалық топтардың материалдық және рухани сәйкестілігін бейнелейтін «мәдениетаралық қарым-қатынасын» ұсынды. Өзара түсіністік пен ынтымақтастықтың негізі ретінде коммуникациялық серіктестердің тілін және мәдениетін білуді пайдалана отырып, өз халқының

ұлттық-мәдени ой-өрісін бейнелейтін ұлттық-этникалық өзін-өзі тану қасиетін сақтай отырып, осы мәдениеттің және тілдің жалпылама тасымалдаушысы ретінде қолдануға болады.

Мәдениетаралық және коммуникативті құзыреттілік компоненттерінің құрамы ғылыми және педагогикалық мәселелерде дау туғызады. Құрамдас композиция туралы, сондай-ақ оларды іріктеу тәсілдері туралы біржақты пікір жоқ. Алайда, «мәдениетаралық қарым-қатынас» түсінігін түсіндіруге қатысты әртүрлі тәсілдерге қарамастан, іс жүзінде шет тілін оқыту саласында барлық сарапшылармен бірігіп қабылданды, өйткені ол Ян Ван Эк ұсынған шет тілдік коммуникативтік құзыреттілік теориялық моделінің элементтерін барабар шоғырландырады.

Әдістер

Алғаш рет коммуникативтік құзыреттілік анықтамасын Н. Хомскийдің берген «линг-

вистикалық құзыреттілігі» түсінігін толықтырып, Д. Хеймс берді. Ол айтылымның грамматиканың ережелеріне бағынатын және өзімен байланысты қарым-қатынас процесінде тілді қолдану мүмкіндігін беретін өз ережелері бар деп тұжырымдайды. А. Холлидей коммуникативті құзыреттілікті ішкі дайындық және ауызша сөйлеу қабілеті ретінде анықтайды (Хомский, 1993: 16).

Кейінірек, коммуникативтік құзыреттілік сипаттамасы Ян Ван Эктің Еуропа Кеңесі спецификацияларының негізінде берілді. Ол коммуникативті құзыреттілік келесі компоненттерді немесе субкомпетенцияларды қамтиды деп санайды (Экт, 1996: 41).

– лингвистикалық құзыреттілік (лексика және грамматикалық ережелерді білу);

– әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік (жағдайға/ контекске сәйкес тілдік формаларды пайдалану және түсіну қабілеті);

– дискурс құзыреттілігі (мағыналық қарым-қатынас мақсаттары үшін жеке түсініктерді түсіну және логикалық тұрғыдан қалыптастыру мүмкіндігі);

– стратегиялық құзыреттілік (жетіспейтін білімдерді өтеу үшін ауызша және ауызша емес стратегияларды қолдану мүмкіндігі);

– әлеуметтік-мәдени құзыреттілік (әлеуметтік-мәдени контекспен белгілі дәрежеде танысу);

– әлеуметтік құзыреттілік (басқалармен өзара қарым-қатынас жасауға ниет және тілек, жағдайды басқару қабілеті).

Мәдениетаралық құзыреттілікті компоненттің құрамын анықтаудағы қолданыстағы тәсілдерді егжей-тегжейлі талдау Д.Н. Кулинбаеваның «Шет тілінде (ағылшын тілі, халықаралық бакалавриат) халықаралық деңгейдегі біліктілікті қалыптастыру тәжірибесі» еңбегінде берілген (Кулинбаева, 2002: 12).

Мақалада авторлардың пікірінше, шет тілін меңгеру деңгейін бағалау үшін: эмпирикалық және академиялық білім; жеке сипаттамалары, қабілеттері және жеке қасиеттері ретінде экзистенциалды құзыреттілік бар деген.

Негізгі бөлім

Мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттілік құрылымы білім беру құзыреттілігінің сипатын көрсетеді және өз білімін және дағдыларын жүзеге асыруға үлес қосатын жеке және басқа да мәдениеттердің білімі, өз білімдерін практикада қолдану мен жеке тұлғалық қасиеттер жиынтығын, басқа мәдениет өкілдерімен өзара іс-әрекет жасау барысында оларды

қолдану тәжірибесін қамтитын күрделі жеке білім болып табылады.

Коммуникативтік тіл біліктілігінің құрамына алты компонент кіреді: лингвистикалық, әлеуметтік-лингвистикалық, дискурстық, стратегиялық, әлеуметтік, әлеуметтік-мәдени, құзыреттілік. Д.Н. Кулинбаева бұл компоненттердің сапалық және сандық құрамын, сондай-ақ олардың дискреттік бөліну қажеттілігіне дау пікірлер айтады.

Автор коммуникативтік құзыреттілік құрылымында социомәдени компонентті қосу қажеттігін ескереді. Әлеуметтік-лингвистикалық және әлеуметтік компоненттерді таңдар болсақ, олар белгілі бір дәрежеде бір-бірінің мазмұнын қайталайды.

Автордың пікірі бойынша, бұл екі компонент, егер олар әлеуметтік мәртебесін ескере отырып, өзінің әлеуметтік мәртебесін ескере отырып, адресатқа сөздің міндетті прагматикалық бағдарлануымен қамтамасыз етілген кез келген қарым-қатынастың маңызды негізі болса да, социолингвистикалық компонент тілдің әлеуметтік-мәдени жағдайларымен анықталады, яғни коммуникативті әлеуметтік және әлеуметтік-лингвистикалық компоненттер құзыреттіліктер әлеуметтік-мәдени құзыреттілік мазмұнымен қамтылады және оның негізін құрайды.

Егер біз «мәдениетаралық қарым-қатынастың субъектісін» стратегиялық мақсат ретінде қалыптастыруды анықтайтын қазіргі заманғы әдіснамалық теорияны басшылыққа алсақ, автор коммуникативтік құзыреттіліктің әлеуметтік-мәдени компоненті коммуникативті құзыреттілік функционалды және мазмұндық құрылымы үшін маңызды деп есептейді.

Демек, Т-деңгейіндегі модельде ұсынылған коммуникативтік құзыреттілік құрылымы «коммуникативтік-әрекеттік» отандық теорияларының методологиялық ұстанымдары мен жаңартылған «тұлғаға бағытталған» тәсілдермен және шет елдерде «мәдениетаралық» тәсілмен шет тілдерін оқытуға да келіспейді.

Т-деңгейлі коммуникативтік модель теориясы шеңберінде коммуникативтік құзыреттілік компоненттерінің құрамын қарастырғанда да, олардың сандық құрамының артық болуы және бір-бірінің қайталану немесе күту болжамды мүмкіндігі айқын болады.

Жоғарыда айтылған барлық аспектілерді ескере отырып, автор мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттілік құрамының келесі құрамдас бөлігін атап өтті:

1) сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін негіз және құрылыс материалы ретінде лингвистикалық

тикалық субкомпетенция, өйткені қабылдау және өнімді тілдік іс-әрекеттер шет тілін меңгеруде іргелі рөл атқарады;

2) дискурстық субкомпетенция – тілді қолданудың әлеуметтік-мәдени жағдайларымен анықталған, тілдік нысандарда сөйлеу-ойлаудың және сана қызметінің нәтижесін және белгілі бір әлеуметтік аудиторияға бағытталған өнімді айту және және ұсыну мүмкіндігі, яғни түпнұсқа мәтін болып табылатын, негізгі білім беру бірлігіне негізделген қажетті әлеуметтік-мәдени контексте ойларды енгізуде, өнімді сөйлеу өндірісінің динамикасында қалыптасқан жүйе ретінде;

3) стратегиялық субкомпетенция коммуникативтік міндеттерді шешуге, коммуникациялық стратегияларды әзірлеуге, белгілі бір сөйлеу әрекеттерін таңдауға және жетілдіруге бағытталған іс-әрекет жүйесі ретінде;

4) әлеуметтік-мәдени субкомпетенция – әртүрлі мәдениеттер өкілдерінің өзара түсіністікке жетулеріне және «екінші тілдік тұлғаның» қалыптастыруға негіз берілу үшін қажетті, зерттелетін мемлекеттің мәдени-тарихи қоғамында қабылданған мәдени және лингвистикалық нормаларға және мінез-құлық стереотиптеріне сәйкес келетін коммуникативтік дағдылар жүйесі ретінде

Когнитивті лингвомәдени платформаның әдіснамалық қағидаттарына негізделген, С.С. Құнанбаеваның әдістемелік мектебі, «мәдениетаралық қарым-қатынас субъектісінің» жеке тұлғасы ретінде, субъектінің «қайталама танымдық санасының» болуын көрсететін, когнитивтік білімнің және мәдениетаралық қарым-қатынастың әрекеттік-коммуникативтік негіздерін қалыптастырудың жоғары деңгейі бар тұлға және тілдік қоғамның нормаларына сәйкес келетін мәдениетаралық құзыреттілік, коммуникативтік және мінез-құлық мәдениетін әлеуметтік-тілдік-мәдени компоненттерінің берік бекітілгендігін көрсететін, қарым-қатынас жағдайларының шұғыл ауыспалығына икемді түрде әрекет ете отырып, жеке тұлғаның мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілеттілігін қамтамасыз ету деп түсіндіреді (Құнанбаева, 2017: 97).

Мәдениетаралық және коммуникативті құзыреттілік – шет тілін және басқа тілдегі мәдениетті үйренудегі білімнің құзыреттілігі, ал мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудағы шындық объектісі әртүрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынасы болып табылады.

С.С. Құнанбаева мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттілік құрамының келесі компонентін ұсынады:

– оның мәдениетіне негізделген «әлемнің тұжырымдамалық бейнесін» ұлттық тілдің сана-сезімін және тілдік тұлғаның ақыл-ойының лингвистикалық және мәдени көрінісін қалыптастыратын *лингво-мәдени субкомпетенция*;

– «екінші когнитивті сананың» тілдік ерекшелігін қалыптастыратын, басқа лингвомәдениет әлемінің тұжырымдамасы мен образы ретінде қалыптасқан және оның когнитивтік жүйесінде қалыптасатын *әлеуметтік-мәдениеттанушылық субкомпетенция*;

«білімнің қайталама конструкциялары» – «инфон» тілін және әлем туралы біліміне байланысты. Мұндай субкомпетенцияның түрі «берілген» – өзінің мәдениеті мен тілінің негізінде, «мәдениет пен «тілдік сана» негізінде «жаңа» болып қалыптасады;

– адамның ақыл-ойында табиғи тілдерді өңдеудің бірыңғай интеграцияланған механизмінің нәтижесі ретінде басқа қоғамның «әлем бейнесі» тұжырымдамалық түрде ұйымдастырылған бейнесін көрсетуді қамтамасыз ететін тұжырымдамалық субкомпетенция.

– таным процесінің ажырамас бөлігі ретінде және ойлау қабілетін қалыптастыруды қамтамасыз ететін когнитивті субкомпетенция. Когнитивтік субкомпетенцияның қалыптасуы когнитивтік құрылымдарда өзін-өзі тану құралы ретінде көрінеді, оның көмегімен адам қоршаған айналаны әлемді қабылдайды және қоғамның әлеуметтік санаттарының әлеуметтік мағынасын туындататын ұжымдық санасын көрсететін жалпыланған ана тілінде сөйлейтін тұлға ретінде өзара әрекеттеседі;

– тілде жалпы когнитивтік механизмдерді пайдалануды қамтамасыз ететін, дәлірек айтқанда, барлық – семантикалық, синтаксистік, прагматикалық деңгейлерде параллель тілде тілдерді өңдеу механизмін реттейтін жеке тұлға – орталықтандырылған субкомпетенция. Басқаша айтқанда, адамға бағдарланған субкомпетенция антропоцентрлік парадигма арқылы әлемнің тұжырымдамасы сияқты мұндай құрылымның лингвистикалық тұлғаның көрінісін алдын ала анықтайды.

Бұл субкомпетенциялар жетекші когнитивтік принцип бойынша қалыптасады.

Мәдениетаралық және коммуникативті құзыреттілікті қалыптастырудың дәстүрлі тәсілдерінің маңыздылығын жоққа шығармай, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы жылдам прогрестің ерекшелігін ескере отырып, А.Т. Чакликованың «Шетел тілін оқытуды ақпараттандыру контекстінде мәде-

ниетаралық және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері» еңбегінде айтылады (Чакликова, 2011: 45).

Мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттіліктің компоненттік бөлігі ретінде ақпараттық және білім беру ортасы жағдайында төмендегі субкомпетенциялар қатары бөлінді, атап айтқанда:

– мазмұны мәдениетаралық коммуникация жағдайлары мен салаларының ерекшеліктері бойынша анықталған шет тілі мен шетелдік мәдениетті игеру шарасына қарай мәдени ақпарат жинақтау және синтездеуге негізделген жаңа танымдық-лингвокультурологиялық кешендердің қалыптасуы ретінде *рефлексивтік-лингвомәдени субкомпетенция*;

– мәдениаралық қатынас жағдаяттарымен және сала ерекшеліктерімен мазмұны анықталған ақпараттық-ағартушылық ортада шет тілін және шетелдік мәдениетті игеру процесінде ана тілінде сөйлеушілер тұрғысынан сөйлеуді қалыптастыруға және қабылдауға қатысты әлеуметтік-мәдени контексті жинақтау және синтездеу негізінде жаңа танымдық әлеуметтік-мәдени кешендерді қалыптастыру сияқты *рефлексивтік-әлеуметтік мәдени субкомпетенция*;

– ақпараттық-білім беру ортасында қызмет етуді қарастыратын элементі ретінде кәсіби және жеке қарым-қатынас құралы ретінде тілдің әлеуметтік, жағдаяттық және кәсіптік контекстік жағдайын көрсететін әлеуметтік-лингвистикалық және мәдени контексті ескере отырып, метатілін меңгеру сияқты *рефлексиялық-метатілдік субкомпетенция*;

– шынайы шет тілі мен кәсіби маңызды ақпарат көзі ретінде ақпараттық және білім беру ортасы жағдайында кәсіби түрде қалыптасқан қарым-қатынас жағдайларында жеке полемикалық-аргументтік дискурстарды құру сияқты *рефлексиялық-коммуникативтік субкомпетенция*.

Әрбір субкомпетенцияның жетекші және анықтайтын компоненттері рефлексиялық болып табылады.

Зерттеушілердің жоғары теориялық зерттеулерін ескере отырып, дипломаттық мәдени құзыреттілікті аймақтың тілін және мәдениетін үйрену барысында қалыптасқан тілдік мәдениет ерекшеліктері мен сөйлеу мінез-құлық нормаларын ескере отырып, шет тіліндегі кәсіби субмәдениетте тиімді қызмет түрлерін жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде түсінеміз.

Дипломаттанушы кәсіби қызметінің ерекшелігі өз мәдениеті мен зерттелетін аймақтың елі-

нің мәдениеті арасындағы өзара қарым-қатынас жасау қабілеті ретінде, өз әлемінің суреті бейнеленген, өзінің белгісі бар, ауқымды, икемді мультимәдениетті әлемге кеңейтіліп, МАҚ қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Дипломаттанушыны кәсіптік дайындаудың мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттілігі компонентінің құрамы бойынша төмендегідей субкомпетенция санын бөліп аламыз:

– шетел тіліндегі терминологияны арнайы кәсіптік даярлау және кәсіби қарым-қатынас жағдайында еркін жұмыс істеу мүмкіндігі мен білімі бар шет тілдік-коммуникативтік субкомпетенция;

Шетел тілі мен шетелдік мәдениетті игеру шарасы бойынша дипломаттық ақпараттарды жинақтау және синтездеуге негізделген жаңа лингвистикалық және дипломаттық бірліктердің қалыптасуы ретінде лингвистикалық-дипломаттық субкомпетенция;

– мәдениетаралық қарым-қатынастың салалары мен ерекшеліктерімен анықталатын, кәсіптік-техникалық аймақты шет тілі мен шетел мәдениетін игеру үдерісінде әлеуметтік-мәдени контексті жинақтау және синтездеуге негізделген жаңа танымдық-әлеуметтік-мәдени кешендерді қалыптастыру сияқты дипломаттық әлеуметтік-мәдени субкомпетенция;

– тілдік оқытуды адам санасында табиғи тілдерді өндеудің бірыңғай интеграцияланған механизмінің нәтижесі ретінде зерттелген аймақтың «әлем бейнесін» тұжырымдамалық түрде ұйымдастырылған бейнесі ретінде ұсыну арқылы меңгеру ретіндегі дипломаттық тұжырымдамалық субкомпетенция;

– кәсіптік-модельдік қарым-қатынас жағдайында өз жеке полемикалық-дәйектемелік пікірталастық дискурстарыңызды жасауға бағытталған құзыреттілік жиынтығы ретіндегі кәсіптік-коммуникативтік субкомпетенция.

Кез келген субкомпетенцияның жетекші және шешуші компоненті – дипломаттық аспект болып табылады. «Лингво мәдениеттің» негізі күрделі иерархиялық құрылымы болып табылатын негізгі методологиялық санатында көрсетілген «шет тілі – шетел мәдениеті – тұлға» сияқты пәнаралық тұтас кешенді білім берудегі ғылыми зерттеу мен білім беру объектісі ретіндегі «мәдениетаралық коммуникация» теориясының методологиялық базасында объектінің барлық үш компоненті (тілдік-мәдени-жеке тұлға) мазмұны шет тілінде білім берудің бірыңғай, қарқынды дамып келе жатқан, пәндік-процедуралық ядросында көрініс табуы тиіс.

– коммуникативтік қарым-қатынас теориясының сипаттамасына жататын әрекеттік мазмұндағы «білімі, дағдысы мен қабілетіне» қосымша, «білім беру мазмұны» санатының компоненттік құрамына қосылуы мыналармен негізделген:

– теориялық ойлауын қалыптастыру, интеллектуалды, рефлексиялық сана қалыптастыру арқылы, адамның дамуына және өзін-өзі дамытуына арналған мақсатты оқыту;

– белсенді және шығармашылық «қызмет объектісін» қалыптастырудың түпкілікті нәтижесіне бағытталған функционалдық түрі;

– мазмұнды берудің ұйымдастырылған нысаны бойынша оқыту – тәрбие жұмысының жүйесі, ұғымдарымен жұмыс істеу;

– пәндік белсенділік мазмұнының нәтижесі бойынша оқыту: рефлексиялық сана-сезімнің үш негізгі бағытында қалыптасқан механизм: әрекет пен ойлау, қарым-қатынас және ынтымақтастық, өзін-өзі тану және өзін-өзі бағалау.

Біз екі мәдениетаралық қоғамдастықтың делдалын – біздің зерттеуіміздің аясында мәдениетаралық өзара әрекеттесудің белсенді және шығармашылық мәні ретінде әртүрлі мәдениеттердің ерекшеліктері ретінде тіл үйрену арқылы оқығанымызды ескере отырып, таңдалған функционалдық субъектілердің жиынтығын қалыптастыру және олардың (мәдениеттер) өзара әрекеттесуінің ерекшеліктері «мәдениетаралық қарым-қатынас субъектісінің» тұлғасын дамытуға, өзін-өзі дамытуға мүмкіндік беретініне сенеміз. Әрбір субкомпетенцияның тұрақты құрамы кәсіби-мазмұндық және өңірлік сәйкестендіргіш компоненттер болып табылады.

Дипломаттанушының мәдени-коммуникативтік құзыреттіліктің кәсіби компонентін таңдау кәсіптік қызметтің негізгі компонентін субъектінің екінші санасының құрамында кәсібилендіру тұрғысынан когнитивтік және шығармашылық үдеріс ретінде әрбір субъективті танымдық және шығармашылық қабілеттеріне қарай көрсету қажеттілігінен туындайды.

Ю. Давыдов дипломаттық-сәйкестендіргіш компонент дипломаттық маманның құзыреттілігінің прагматикалық құрамдас бөлігі ретінде, яғни мәдениетаралық қарым-қатынастың прагматикалық құраушысы дискурста жүзеге асырылатын және туындау мен түсінудің күрделі механизмінің әрекеттерінің нәтижесін көрсететін қалыптасқан мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттілік үдерісінде когнитивті конструкциялармен жанама байланысты болатын кәсіби жағдайдың дипломаттық

құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады (Давыдов, 1980: 24).

Жайтапова А.А. Көп мәдениетті дағдылар тілі, коммуникациялар типі және құндылықтар жүйесі тұрғысынан өзгеше әр түрлі мәдениеттердің өкілдерімен жұмыс жасай білу деп көрсеткен (Жайтапова, 2006: 89)

Мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктің шет тілдік-коммуникативтік субкомпетенциясының көрсеткіштері:

кәсіби контенттік құрамдас бөлігінде:

– кәсіби ортада жинақталған әртүрлі ақпарат көздерінің негізінде өз сөйлеу туындысын жобалау мүмкіндігі;

– өз көзқарасын қолдауға арналған оңтайлы жағдай жасау үшін метакоммуникативтік әсер ететін құралдарды тиімді пайдалану мүмкіндігі;

– кәсіби қарым-қатынас жағдайында өздерінің негізгі ұстанымдарын сақтай отырып, ымыралы шешімдерді ұсына отырып, әңгімелесушілердің қарсы қойылымдарына дұрыс жауап беру мүмкіндігі;

– коммуниканттарға әсер ететін ерекше белгілі бір жүйесін пайдалана отырып, мәселені талқылауға әңгімелесушіні белсенді түрде қатыстыру мен ықпал ету мүмкіндігі;

– прагматикалық ақпараттық жағдайдың мазмұны туралы өз пікірін білдіру қабілеті.

Дипломаттық-сәйкестендіргіш компонентте:

– зерттелетін аймақтың тілін меңгеру; зерттелген тілдегі іргелі лингвоелдік және мәдени дайындық;

– тұлғааралық және бұқаралық коммуникацияның және сөйлеу әсерінің қағидаларын меңгеру;

– риторика, сөйлеу мәдениеті, ел алдында сөйлеудің тәсілдері мен әдістерін, пулицистиканы насихаттау дағдыларын меңгеру;

– ұйымның тиімді ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымын құру;

– мемлекеттік қызметтермен, қоғамдық ұйымдармен, коммерциялық құрылымдармен, бұқаралық ақпарат құралдарымен ішкі және сыртқы коммуникацияны қамтамасыз ету, корпоративтік мәдениетті қалыптастыру және қолдау.

Мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктің лингво-дипломаттық субкомпетенциясының көрсеткіштері: кәсіби компоненттік құрамында:

– өңірдің сөйлеу әдебінің ерекшелігін ескере отырып, хабардың құрылысын түсіндіру үшін оны алу және өңдеу, қосымша ақпаратты іздей білу;

– дипломаттық лингвомәдени ерекшелігі тұрғысынан аналитикалық-мағыналық, бағалау–сыни ақпаратты өңдей білу мүмкіндігі;

– тіл иесінің сөйлеу әдебінің ерекшелігін ескере отырып, өз сөйлеу әрекеттерінің тактикасын таңдау мүмкіндігі (сенімді, бастайтын, эмоционалды әсерлі және т.б.);

– лингвомәдени ортада қабылданған бағалау және дәлелдеме шешімдерін пайдалана отырып, дау-дамайдың нәтижелерін жариялау және т.б.

аймақтағы сәйкестендіргіш компонентте:

– зерттелінетін аймақ елдерінің лингвомәдени сипаттамаларының ерекшеліктерін ескере отырып, саяси-болжау қызметін жүзеге асыру қабілеті;

– зерттелген аймақтың елдерінің тілдік және мәдени ерекшеліктерін ескере отырып, экономикалық және сараптамалық қызметті жүзеге асыру қабілеті;

– зерттелген аймақ елдерінің лингвомәдени сипаттамаларының ерекшеліктерін ескере отырып, әлеуметтік-мәдени іс-әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігі;

– зерттелетін аймақтың елдерінің лингвомәдени сипаттамаларының ерекшелігін ескере отырып, зерттелетін аймақтың елдерінің құндылық-нормативтік және халықаралық мәртебесін анықтау қабілеті;

– өңірдегі мәдени және діни үдерістердің проблемаларын, ұлттық және әлемдік мәдени мұраның құндылығын бағалау.

Мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктің дипломаттық әлеуметтік-мәдени субкомпетенциясының көрсеткіштері: кәсіби компоненттік құрамында:

– хабардың интерпретациялық жобалауы үшін прагматикалық-кәсіби жағдайды синтездеу процесінде әлеуметтік-мәдени мәліметтерді алу және өңдеу мүмкіндігі;

– аймақаралық коммуникация тұрғысынан есту және визуалды арналар арқылы түсетін әлеуметтік-мәдени ақпараттың аналитикалық және мағыналық өңдеуін жүзеге асыру қабілеті;

– әлеуметтік-мәдени сипаттағы сөйлеу жұмысының негізгі идеяларына алушылардың назарын бағыттау және назар аудару қабілеті;

– әлеуметтік-мәдени сипаттағы мәтіндік шығарманың дәлелді және әсерлі әсерін күшейту үшін, оларды нақтылауға арналған логикалық-мағыналық блоктарды және олардың нақты суреттелу мүмкіндігін, тезис-ережелердің дәйекті тізбектерін қалыптастыра білу;

– мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында зерттелетін әлеуметтік-мәдени ортада

қабылданған бағалау және аргументалды шешімдердің нысандарын және т.б. пайдалана отырып, дау-дамайдың нәтижелерін қорытындылау мүмкіндігі;

– тіл иелерінің тұрғысынан сөйлеуді қалыптастыру және қабылдау үшін маңызы бар: мәдениет, ережелер, нормалар, әлеуметтік конвенциялар, рәсімдер, дипломаттық географиялық білім және т.б. үшін маңызды әлеуметтік-мәдени контекст элементтерімен сөйлеу қабілеттілігі;

– аудиториямен байланыс жасау, пікірталастарды қолдау, шексіз қызығушылықты ынталандыру және мәдениетаралық қарым-қатынас тұрғысынан әлеуметтік-мәдени мәселе бойынша пікірталасқа қатысушылардың санының артуына белсенді қатысу.

аймақтағы сәйкестендіргіш компонентте:

– этногенезді, өңір халқының қазіргі ұлттық-этникалық құрамы мен әлеуметтік құрылымын, оның ұлттық-этникалық проблемаларын білу;

– аймақтың саяси жүйесі мен саяси мәдениетін: конституциялық құрылым, саяси режимнің сипаты, орталықта және өңірлерде үкіметтің барлық салаларының құрылымы мен жұмыс істеуін, саяси партиялар, мүдделі топтар мен қоғамдық ұйымдар, саяси мәдениет пен саяси қатысудың ерекшеліктері, саяси процестің ерекшелігін білу;

– аймақтың (елдің) ғылыми және мәдени мұрасы, оның әлемдік мәдениетіндегі орны мен рөлі, ұлттық мәдениеттердің өзара әрекеттесуі және мәдени ерекшеліктерін білу;

– дүниежүзілік және дипломаттық экономиканың даму тенденцияларын, заманауи экономикалық және саяси интеграция проблемаларын, Қазақстанның осы үдерістегі орны мен рөлін, әлемдік экономикалық қатынастар жүйесіндегі елге қосылуға қатысты оның көзқарастарын кешенді білу және түсіну;

– елдің сыртқы саясатын, оның ұлттық мүдделері мен басымдықтарын, сыртқы саясатын жүзеге асырудың әдістері мен тетіктерін, ішкі факторлармен өзара қарым-қатынасын, сыртқы саяси шешімдерді қабылдау үдерісін білу;

– сыртқы саясатты, насихаттауды, ақпараттық кампанияларды жоспарлау, хаттамалық және іскерлік іс-шараларды ұйымдастыра білу;

– дипломаттық даму мәселелеріне қол жеткізу; интеграциялық үдерістер туралы білім жүйесі; зерттелетін аймақтың (елдегі) қоғамдық-саяси ой, мәдениет және әдебиет тарихы туралы білімі болу;

– отандық және сыртқы саяси процестерді, халықаралық құралдарды, соның ішінде соңғы форматталған ақпараттық техниканы және компьютерлік бағдарламаларды қолдану арқылы қолданбалы талдау дағдыларын игеру.

Мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктің дипломаттық субкомпетенциясының көрсеткіштері кәсіби компоненттік құрамында:

– зерттелетін аймақтың сыртқы саяси тұжырымдамаларының негіздерін, стратегиялық сыртқы саясатын өзгертетін факторларды түсіну қабілеті;

– этногенез концепциясының, аймақтың халықтың қазіргі ұлттық-этникалық құрамын және әлеуметтік құрылымын, оның ұлттық-этникалық проблемаларын білу;

– қазіргі кезеңдегі аймақтың сыртқы саясатының және ұлттық қауіпсіздігінің негізгі мәселелерінің кәсіби тұжырымдамасын, осы проблемаларды дамыту тарихын, зерттелетін аймақтың елдерінің осы проблемалар мен факторларға көзқарасын түсіну қабілетін ерекшелік білу.

аймақтағы сәйкестендіргіш компонентте:

– аймақтың саяси тарихының негізгі кезеңдерін түсіну қабілеті;

– сыртқы экономикалық қызмет тұжырымдамасын, бизнестегі халықаралық менеджментті, халықаралық бизнесті дамыту мен басқарудың ерекшеліктерін білу (басқарудың ерекшеліктері мен өнімнің әр түрлі ұлттық басқару модельдері);

Мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттіліктің кәсіби субкомпетенциясының көрсеткіштері:

– сыртқы саясат және дипломатияның кәсіптік тұжырымдамасын, іскерлік мәдениетаралық коммуникацияны, өңірлік ақпараттық жүйелерді, ақпараттық қауіпсіздікті, дипломаттық интеграцияны ерекшелеуге қабілеттілігінің болуы;

– ұлттық мәдениеттер мен өзара әрекеттесу жолдарын, екі жақты және көп жақты коммуникациялық байланыстарды, ақпараттық және мәдени алмасуды түсіну негіздерін түсіну.

Мәдениетаралық және коммуникативтік құзыреттілікті кәсіби коммуникативтік біліктілігінің көрсеткіштері:

кәсіби компоненттік құрамында:

– тіл бірліктерінде көрсетілетін мәдени ерекшеліктерін сипаттау және түсіндіру қабілеті;

– мәдени лингвистикалық бірліктерді таңдап алу және оларды түрлі мәдениетаралық қарым-қатынастарда пайдалану мүмкіндігі;

– зерттелетін аймақтың лингвистикалық мәдениетінде қабылданған нормаларды, үлгілерді, стереотиптерді түсіну қабілеті;

– зерттелетін аймақтың белгілі бір тұжырымдамалары, мәдени құбылыстарына түсінік беру мүмкіндігі;

– прагматикалық жағдай ақпаратының этикалық аспектісі тұрғысынан жалпылама түсіндірме мәлімдеме жасау мүмкіндігі;

– прагматикалық мәтіннің ақпараты негізінде мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайын модельдеу қабілеті.

аймақтағы сәйкестендіргіш компонентте:

– мәдениетаралық маңызды қарым-қатынас құралы және тілдік қарым-қатынастың ерекшеліктері бойынша тілдің орнын білу;

– тіл мен мәдениет арасындағы қарым-қатынасты, тілдер мен мәдениеттердің өзара әрекеттесуін, ұлттық мәдениеттер мен дипломаттық өркениеттердің тарихи дамуындағы өзара қарым-қатынасын синтездеу мүмкіндігі;

– ауызша сөйлеу ерекшеліктерін және сөздіктердің нормаларын білу; оқылған тілдің орфоэпиялық нормасы бойынша, тілдік және дипломаттық тілдердің ауысуын білу;

– аралас тілдердегі салыстырмалы сөздердің семантикалық құрылымының ұлттық-мәдени ерекшеліктерін білу;

– тілдік жүйенің бірліктерінің коммуникативтік талдау әдістерін, мәтіннің туындауы, қабылдау және түсіндіруді меңгеру;

– зерттелген тілдің грамматикалық құрылымы;

– әртүрлі стильдердің мәтіндерін талдау және түсіндіру әдістерін игеру. Сонымен бірге МКҚ «зерттелген қоғамның әлемдік бейнесін» қалыптастыруды қамтамасыз ететін критериялды моделінің ұсынылған нұсқасында. Тұлға білімінің танымдық құрылымында кіріс ақпарат білім жинақтарында жинақтау және тұжырымдамалық ұйымдастыру мақсатында белгілі бір психикалық процестер арқылы өтуі керек.

Қорытынды

Қорытындылай келе, мәдениетаралық-коммуникативтік құзыреттілігінің сипатталған компоненттік құрылымдар – екі мәдениетаралық қоғамдастықтың делдалының сөйлеу мәдениетінің мәдени құндылықтары мен нормаларын есепке ала отырып, шет тілін кәсіби субмәдениетте тиімді жұмысын қамтамасыз ететін шет тілін білудің мәдениетаралық және коммуникативтік деңгейін қалыптастыратын оқыту жүйесі.

– кәсіби қарым-қатынас жағдайында негізгі ұстанымдарын сақтай отырып, ымыралы шешімдерді ұсына отырып, әңгімелесушілердің қарсы пікірлеріне барабар жауап беру мүмкіндігі;

– әңгімелесушіге әсер ететін әңгімелесушілердің белгілі бір жүйесін пайдалана отырып, мәселені талқылауға белсенді түрде қатысу мүмкіндігі;

Мәдениетаралық қатысым күзiреттiлiгi өзге мәдениет өкiлдерiмен шынайы қарым-қатынас орнату мақсатында өзге мәдениет ерекшелiктерiн және де өз мәдениетiмiздi құрметтей отыра тiлдiк моделiн құру негiзiнде өзара ақпарат беру, ақпарат қабылдау. Сонымен қатар, өзара түсiнiстiк қабiлетiн қалыптастыра отырып оны мақсатқа бағытталған түрде колдана отыра нәтижелi өзара қарым-қатынас орната алу қабiлетi болып табылады.

Әдебиеттер

- Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. – 192 с.
- Кунанбаева С.С. Концептологические основы когнитивной лингвистики в становлении полиязычной личности. – Алматы, 2017. – 97 с.
- Хомский Н. В. Время картины мира // Время и бытие. – 3-е изд. – М.: Наука, 1983. – 16 с.
- Хеймс Д. В. Время картины мира // Время и бытие. – М., 1993. – 157 с.
- Холлидей А. Язык и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – 22 с.
- Ян Ван Эктiнсимвол и архетип в культуре. – М., 1996. – 41с.
- Кулинбаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартного уровня владения иностранным языком в условиях школ международного типа. – Алматы, 2002. – 12 с.
- Чакликова А.Т. Тiлдiк тұлғаның кәсiби бiлiктiлiгiн қалыптастыруда пән мен тiлдi бiрiктiрiп оқыту тәсiлi // «Наука и Жизнь Казахстана» – май, 2011. – 45 б.
- Давыдов Ю., Роднянская И. Социология контркультуры. – М., 1980. – 24 с.
- Жайтапова А.А. Профессиональный рост учителей в системе повышения квалификации. – Алматы, 2006. – 89 с.
- Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі // «Білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы, 2008. – 30-32 б.
- Тұрғанбаева Б.А. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2000. – 71-72 б.
- Мишланов С. Л. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособие / под ред. Н.В. Кузьминой. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. – С. 46-47.
- Харченко Е.В. «коммуникативтік мамандықтар» Высшее образование сегодня. – Шкатова 2001. № 11. 81-89 с.
- Мұханбетжанова Ә.М. Құзыреттілік тұрғыдан бастауыш білім беру мәселесі. – Алматы, 2011. 11-12 с.

References

- Kunanbayeva S.S. “Teoriya i praktika sovremennogo inoyazychnogo obrazovaniya”. – Алматы, 2010. – 192s.
- Kunanbayeva S.S. “Kontseptologicheskiye osnovy kognitivnoy lingvistiki v stanovlenii poliyazychnoy lichnosti”. – Almaty, 2017 – 97s.
- Khomskiy, N. Vremyakartiny mira // Vremyaibytye. – 3-ye izd. – М.: Nauka, 1983. – 16s.
- Hames D. Vremyakartiny mira // Vremyaibytye. – М., 1993. – 157s.
- Khollidey A. “yazykimezhkul’turnayakommunikatsiya”. – М., 2000. – 22s.
- Yan Van Ektin simvoli arkhetip v kul’ture. – М., 1996. – 41s.
- Kulinbayeva D.N. Innovatsionnoye modelirovaniye mezhdunarodnogo standarta standartizatsii urovnya internatsionalizatsii v mire mezhdunarodnogo tipa. – Almaty, 2002–12s.
- Tildik tulğanıñ kәsibі biliktіlіgіn qalıptastırwda pән men tildі biriktirip oqıtıw tәsіlі // «Nawka i Jіzn Kazaxstana». – may, 2011–45s.
- Davydov YU., Rodnyanskaya I. “Sotsiologiya kontrkul’tury”. – М., 1980. – 24s.
- Zhaytapova A.A. “Professional’nyyrostuchiteleyv sistemepovysheniya kvalifikatsii”. – Almaty, – 2006. – 89s.
- Qudaybergenova K. Quzırlıq – tulğa damwınıñ sapalıq krіteriyi // «Bilim sapasın baғalawdıñ мәseleleri: “әdisnamalıq negizi jәne praktikalıq nәtijesi” attı ғılımi-praktikalıq konferenciya materialdarı. – Almaty, 2008. – 30–32s.
- Turğanbaeva B.A. “Damıta oqıtıw texnologiyaları”. – Almaty, 2000. – 71 – 72s.
- Mishlanov S L. Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya: ucheb. posobiye / pod red. N.V.Kuz’minoy. – L.: Izd-vo LGU, 1980. – 46–47s.
- Kharchenkoyu. Ye. V., – «kommunikativtik mamandyk, tar» Vyssheye obrazovaniye segodnya. – Shkatova 2001. № 11. 81–89s.
- Muxanbetjanova. Ä.M., Quzirettilik turğıdan bastawısh bilim berw мәselesi. – Almaty, 2011. 11–12s.